

Forord

Grænserne sprænges for læremidler i disse år. For det første oplever vi nu kulminationen af en semiotisk bølge der har været i gang i flere årtier: Den traditionelle lærebog med tekster – grammatiske oversigter og eksempler, (skrevne) eksempler på sprogbrug og samtaler, litterære tekster og sagtekster om kultur og samfund – er blevet suppleret med auditivt materiale, først på kassette, senere dvd og siden online, og med visuelt materiale, først i form af tegninger og andre grafiske illustrationer samt sort-hvide fotos og farvefotos, senere i form af lysbilleder, spillefilm og video/ dvd, hvor det visuelle indgår i et samspil med tale og reallyd og (måske) tekst. I dag er det så genstandene og den materielle praksis der bliver inddraget. Som kronikforfatteren Lone Svarstad skrev i sidste nummer af Sprogforum, kan tidligere sprogstart være ensbetydende med at sproglærere tager til IKEA for at købe børnekøkkener som læremiddel til fremmedsprogsundervisning.

For det andet står vi midt i en omfattende digitalisering af hverdagsliv, kultur og samfund, og det præger ikke mindst skolen. De trykte lærebøger findes stadig, men suppleres med eller erstattes i større og større omfang af e-bøger (elektroniske bøger) og i-bøger (interaktive bøger), styret og produceret af forlag og mediekoncerner. Samtidig er der, i hvert fald i princippet, mangfoldige muligheder for at elever, kursister, lærere kan kommunikere aktivt på tværs af nationale grænser og lave selvstændige produktioner via internettet, sociale medier osv., med brug af forskellige platforme: PC, smartphone, tablet m.m. For sprogfagene vil mediekonvergens, som bl.a. går i retning af at integrere sanserne i samtidige sekvenser: syn og hørelse, og måske følesans, lugt og smag (?), være særdeles interessant for yderligere levendegørelse af sprogbrug og sproglig interaktion i alle mulige genrer og situationer, både de mere realistiske og de mere fiktive eller eventyrlige.

For det tredje betyder disse udviklinger at vi i repertoire af læremidler ikke bare har »didaktiserede materialer«, dvs. materialer som er udtænkt og udformet med undervisning og læring for øje, men også en lang række materialer der måske er hentet på internettet og ikke er didaktiseret i forvejen. Sådanne materialer bliver undertiden kaldt »autentiske tekster«, men det er vigtigt at understrege at alle

materialer der inddrages i undervisningen, bliver didaktiseret på en eller anden måde i processen, af læreren eller af læreren og eleverne i fællesskab. Materialerne bliver brugt til bestemte læringsformål og aktiviteter, de bliver brugt som supplement til eller i modsætning til andre materialer osv.

Men uanset om læremidlet indeholder verbalsprog, billeder eller lyd, og uanset om det er i elektronisk eller trykt form, og uanset om det er skabt i didaktisk øjemed eller ej, kan det anskues ud fra en fælles synsvinkel: det er en tekst der har en række funktioner i den sociale praksis. Man kan, ligesom den britisk-australske sociolingvist Michael Halliday, skelne mellem tre funktioner: den ideationelle, den interpersonelle og den tekstuelle funktion (Halliday 1978).

Den ideationelle funktion er forbundet med det indhold der formidles. Det fremgår blandt andet af Karen Risagers artikel i dette nummer at der er grund til at granske hvilke budskaber der formidles gennem indholdet, herunder måske skjulte budskaber af ideologisk karakter. Når udlændinge lærer dansk, skal de blandt andet lære hvad det fænomen man sidder på, hedder på dansk, fx stol, taburet, sofa eller hvad der ellers kan være af muligheder. Hvis et læremiddel til dansk for voksne udlændinge visualiserer stolen ved at gengive kendte danske arkitekters designstole, fx stole designet af Børge Mogensen, Hans Wegner eller Kaare Klint, kan man spørge hvorfor forfatter og forlag træffer dette valg. Kan valget være forbundet med at kursisten ikke alene skal lære at det man sidder på, hedder stol på dansk, men måske samtidig skal blive bekendt med danske middelklasseverdier, som blandt andet kan symboliseres ved designermøbler?

Den interpersonelle funktion handler om relationer der udtrykkes mellem personer eller grupper i teksten eller i konteksten. Dette perspektiv er repræsenteret i Liv Eides artikel. Når lærebogsforfatteren vælger at den person der skal repræsentere kineseren, skal hedde Quang, araberer Mohammad og danskeren Jens, kan det foranledige til spørgsmål om hvorfor danskeren ikke kan hedde Quang eller Mohammad lige så vel som Jens. Den interpersonelle funktion handler også om de relationer læremidlet tilbyder sine brugere, elever og lærere. Hvilke roller placeres eleven i, som én der løser fastlagte opgaver, eller som én der går på opdagelse i materialet på egen hånd? Hvilke didaktiske handlemuligheder åbner materialet for læreren, og hvilke blokeres?

Den tekstuelle funktion udgøres af selve sammenvævningen af teksten ud fra en række virkemidler af sproglig, visuel osv. karakter. Hvordan er teksten opbygget? Hvad er det der får den til at hænge sammen (argumentation, fortælling, krydsreference, sidestilling,

kontrast, farvebrug, rytme, osv.)? Analyseredskaberne er forskellige alt efter om der er tale om en sproglig, visuel eller lydlig tekst, eller en materiel genstand, fx børnekøkkenet. Og det er også sikkert og vist at IKEA-børnekøkkenet som læremiddel kalder på nye analyse-tilgange. Men uanset midlets beskaffenhed er det forbundet med sprogliggørelse i social praksis.

Den brede definition af læremidler udfordrer tidligere tiders krav om at et læremiddel per definition er et forlagsredigeret materiale. Det understreger Mette Hermann i sin artikel, hvor hun skriver at den traditionelle lærebog er karakteriseret ved at den er blevet legitimeret af en forfatter, og at der er et forlag der har godkendt den til udgivelse. Anderledes med materialer som sproglærere henter ned fra nettet. Man ved ikke nødvendigvis hvem der har lagt dem ud på nettet, hvorfor og under hvilke omstændigheder. Når materialer hentes ned fra nettet, kalder det på et kritisk blik på hvem der er afsender af materialer der ligger frit tilgængelige på nettet. Hvorfor produceres de? Hvilke ideologier fremmes i det givne materiale? Hvordan stemmer indholdet overens med læreplanen? Internetsider der anvendes som læremidler, var bl.a. i fokus blandt forlagsrepræsentanter på den årlige internationale bogmesse i Frankfurt i efteråret 2013 (se litteraturlisten).

I forbindelse med fokuset på læremidler er brugerperspektivet yderst relevant. Det gælder både læreren, der skal undervise i sprog med læremidlet som medium, og barnet, den unge og den voksne der skal lære sig sprog. Det er endvidere også vigtigt at inddrage forældrene (se litteraturlisten). Den fremrykkede start for sprogundervisningen kan med fordel give anledning til spørgsmål om hvordan forældre kan vejledes i at samtale om sprog og på anden vis hjælpe deres børn med at lære sprog, blandt andet på baggrund af de anvendte læremidler. Læremidler uden grænser – som vi har kaldt dette nummer – lægger et stærkere ansvar på læreren for kvaliteten i et felt hvor mange forskellige interesser er i spil inden for produktion og anvendelse af læremidler: politikere, forskere, meningsdannere, ledere og markedsaktører. Artiklerne i dette nummer viser både de mange nye muligheder der tilbyder sig, sprogligt, kulturelt og pædagogisk, og giver bud på analytiske og kritiske tilgange til vurdering og brug af læremidler i undervisningen.

I kronikken *Sprog og kultur i den nye folkeskolereform* spørger *Berghóra Kristjánsdóttir* hvorfor der ikke er det samme fagsyn i alle sprogfagene i reformen. Fremmedsprogfagene kan glæde sig over et fremadrettet og forskningsbaseret sprog- og kultursyn, dansk som andetsprog har derimod mistet sin kulturdimension, og minoritetsmodersmålene,

inkl. grønlandsk, færøsk og tegnsprog, får fortsat en stedmoderlig behandling i strid med forskningen inden for flersprogethed og flerkulturalitet.

Mette Hermann tager i sin artikel *Midt i en ny læremiddelkultur* udgangspunkt i det hun kalder et paradigmeskifte i anvendelsen af læremidler på alle niveauer af uddannelsessystemet: Det primære læremiddel er ikke længere nødvendigvis lærebogen i papirform. Hun diskuterer denne udvikling, idet hun understreger vigtigheden af at anvendelsen af digitale læremidler i undervisningen altid bør ske med en didaktisk og faglig begrundelse.

Mellem børsen og katedralen er et forlagsperspektiv på kriterier for produktion af læremidler til undervisning i dansk som andetsprog for voksne skrevet af *Helene Deden* og *Helle Lehrmann Madsen*. De beskriver, hvordan de som forlagsredaktører må operere i et spændingsfelt mellem forpligtelser til at følge med i forskning inden for sprog og læring og samtidig at varetage forlagets interesser for rentable investeringer.

Birte Dahlgreen har i årtier leveret bidrag til undervisningen i fransk grammatik til gymnasiet. Senest *Voilà. Den nødvendige grammatik*. Det bærende princip i Dahlgreens didaktiske tilgang til tilegnelsen af fransk grammatik er det induktive princip, hvor eleverne tager afsæt i eksempler på fransk sprogbrug og på det grundlag slutter sig frem til reglerne. I artiklen illustreres grammatiske områder der erfaringsmæssigt er svære for eleverne, fx at udtrykke tid og bestemthed.

I artiklen *Mafia og terror i sprogundervisning* har *Nina Elisabeth Ove Bisgaard* fokus på hvordan man kan bruge såvel politiske som kulturelle autentiske tekster i sprogundervisningen inden for temaer som er spændende for eleverne, men som samtidig kan være meget vanskelige at arbejde med hvis den faglige kvalitet skal opretholdes. For ikke at underminere teksternes faglige kvalitet understreger hun blandt andet vigtigheden af at inddrage modersmålet i langt højere grad end man sædvanligvis ser det i læremidler inden for sprog.

Bente Meyer fortæller i *Sprogundervisning med iPads lige ved hånden* om en undersøgelse hun har lavet på en skole i Vejle, hvor hun har observeret elevernes brug af iPads i klasserne, herunder undervisningen i engelsk og tysk. Hun fremhæver hvordan iPad'ens fleksibilitet kan understøtte forskellige faglige aktiviteter under samtidig anvendelse af lyd og billede, fx i forbindelse med ordforrådstræning og mundtlighed. Et vigtigt aspekt er mulighederne for at gøre læringen mere personlig i og med at iPad'en er lige ved hånden og, i kraft af den personlige udformning af bl.a. skærbillede og mapestruktur,

fungerer som iscenesættelse af den enkelte elevs liv med fritidsrelationer, familierelationer, venskaber m.m.

Alle har en historie at bygge, fortælle, gengive og skrive beretter om et nyt læringsværktøj, Story Starter, som er introduceret af LEGO Education, og som har til formål at udvikle elevernes tale-, læse-, skrive-, præsentations- og sprogfærdigheder. Forfatteren Jette Aaes gør rede for de pædagogiske tanker og undersøgelser der ligger bag udviklingen af Story Starter, og for de første erfaringer med brug af værktøjet i danske skoler.

Opgaver er et centralt læremiddel i sprogundervisningen. I artiklen *Opgavedidaktik og stilladsering* viser Marie Falkesgaard Slot at opgaver til danskundervisning ofte ikke er tilstrækkeligt stilladserende og kan blive en barriere for elevernes læring. Med baggrund i fagdidaktisk forskning foreslår forfatteren at stilladsering i opgaver skal have fokus på begrebsbrug, multimodalitet og elevinddragelse. Der gives konkrete eksempler på god stilladsering fra et britisk undervisningsmateriale som har perspektiver også for dansk andet- og fremmedsprogsundervisning.

I artiklen *Latin-Amerika i lærebøger i spansk. Hva formidles og hvilke stemmer kommer til orde?* fortæller Liv Eide om sin analyse af spansk lærebøger i Norge, hvor hun kommer frem til at forfatterne næsten ikke benytter sig af lejligheden til at formidle om Latinamerikas mangfoldighed eller til at problematisere forhold i forbindelse med nation, etnicitet og sprog. Demokratispørgsmålet og spørgsmålet om uligheder mellem Nord og Syd er nærmest fraværende i lærebøgerne.

Artiklen *Om at analysere kultur i læremidler* af Karen Risager præsenterer tre typer af tilgange til at analysere kultur i læremidler: Indholdsanalyse, hvor kultur typisk anskues som emner, ofte med henblik på informationer om målsprogslandene. Interkulturel analyse indebærer at se kulturlæring som udvikling af den lærendes bevidsthed om forskellige sociokulturelle perspektiver og deres implikationer for samarbejde, konfliktløsning og kommunikation. Magtanalyse er Risagers tredje tilgang, hvor formålet er at spotte konflikter og ideologier der legitimerer forskelsbehandlende magtrelationer. Tilgangene hviler således på hvert deres syn på kultur og kulturlæring.

Åbne Sider bringer en artikel om et forsknings- og udviklingsprojekt i en 7. klasse der har valgt tysk som andet fremmedsprog, *På opdagelse i elevernes sproglige repertoarer – på vej mod en heteroglossisk fremmedsprogsundervisning?* af Gabriele Wolf. Når eleverne starter på fremmedsprogsundervisning i skolen, har de en personlig bagage

med i form af deres individuelle sprogbioografier og sproglige repertoarer som er sammensat af flere sprog. Med sprogportrættet som metode giver projektet et nuanceret indblik i elevernes sproglige erfaringer, og forfatteren konkluderer at sprogportrætter kan fungere som øjenåbnere både for fremmedsproglæreren og for eleverne selv.

Isabel Olesen fortæller i *Skolebogssamlingen på AU Library, Campus Emdrup (DPB)* om den nuværende samling af læremidler og om den historiske samling på AU Library, Campus Emdrup (det tidligere Danmarks Pædagogiske Bibliotek) med særligt fokus på læremidler inden for sprogfagene.

Endelig indeholder dette nummer som altid INFODOK – Informations- og dokumentationscenter for fremmedsprogspædagogik rubrikker: *Godt Nyt* med udvalgt litteratur til temanummeret om læremidler uden grænser fra AU Library og *Andet Godt Nyt* med udvalgte nye bøger fra biblioteket.

God læselyst!

Redaktionen

Litteratur

Halliday, Michael A. K. (1978). *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.

Matthes, Eva (2013): *Educational Media Online*. (Chair of Educational Science). Augsburg: University of Augsburg. Publiceret som PDF i forbindelse med foredrag på den internationale bogmesse i Frankfurt oktober 2013:

<http://www.internationalpublishers.org/images/stories/MembersOnly/IntlPublishingUpdate/2013/Educational-media-online-EMatthes.pdf>

Projekt om forældreinddragelse i samarbejde mellem Skole og Forældre, University College Lillebælt, Professionshøjskolen UCC, Aalborg Universitet: www.foraldresomressource.dk